

Тема № 3 Філософія Середньовіччя та доби Відродження.

План.

1. Особливості філософії Середньовіччя. Теоцентризм. Аврелій Августин Блаженний, Фома Аквінський.
2. Натурфілософія і гуманізм доби Відродження.

Філософія Середньовіччя форовалась за умов феодального суспільства і панівної ролі церкви в суспільному житті. Перемогло християнство, яке стало пануючою ідеологією. Ці обставини визначили її зміст та форму.

Зміст: основна проблематика цієї філософії концентрувалася навколо поняття Бога (теоцентризм), а філософствування проявлялося у формі богословської думки.

Відбулася зміна греко-римської культури – феодальною культурою, світоглядною основою якої стало християнство, яке прагнуло знайти філософське обґрунтування своїх основних ідей. Все це знайшло відображення і в суспільній свідомості, зокрема у філософії. Остання стає **служницею** богослов'я, а філософи стають, як правило, **апологетами** (захисниками) християнства.

Першою спробою обґрунтування християнства була **патристика**. Це був визнаний християнською церквою напрямок у філософії, який розроблявся «батьками церкви», найвидатнішим з яких був Аврелій Августин Блаженний.

Провідним напрямком у розвитку філософії феодального суспільства була **схоластика** (від грец. – школа) – тип середньовічної філософії цілком підпорядкований релігії. Це філософське вчення, котре було відірване від життя, від реальних проблем, мало єдину мету - **обґрунтування і захист теології**, релігійного світогляду. Тому **основними проблемами**, на які звертали увагу схоласти, **були: примат віри над розумом, віри над знанням, наукою; теоцентризм; бог як абсолютна сила та абсолютна влада; бог як буття, істина і благо тощо.**

Філософською основою схоластичних вчень були ідеї античної філософії, особливо Платона та Арістотеля про вічність «ідей» (понять), про бога як рушійну силу, «форму усіх форм» і т.д.

Важливе місце в середньовічній філософії займала боротьба **номіналістів і реалістів** з приводу природи загальних понять, так званих універсалій. **Реалісти** (Ансельм Кентерберійський, Іоанн Скот), відповідно до вчення Платона, вважали, що реально існують лише загальні поняття, які є вічними. Вони існують до речей, до природи, нібито «будинки взагалі», «людина взагалі» і т.д. існують до появи конкретного будинку, людини тощо. Номіналісти (Іоанн Росцелін, Пер Абеляр, Вільям Оккам) дотримувалися інших поглядів. Вони стверджували, що реально існують, лише окремі речі, котрі передують поняттям про них. Поняття є лише іменами, назвами речей. Поняття утворюються у процесі пізнання окремих речей і окремо від них не існують.

За цією, здавалось би, абстрактною суперечкою крилася суттєва філософська проблема, а саме, що чому передує: об'єктивно існуючі поняття про них, чи навпаки, поняття, котрі є продуктами мислення, передують самим речам?

Представником середньовічної схоластики як напрямку у філософії був християнський теолог, один із «батьків церкви» Аврелій Августин (354 – 430 рр.). Його вчення – головне джерело ранньої схоластики. Августин написав понад 100 праць, спрямованих проти науки і матеріалістичної філософії. Відомими його творами є: «Про безсмертя душі», «Сповідь» та інші. Основну ідею творів Августина можна відобразити одним судженням: весь світ створений Богом і пізнається людиною завдяки йому.

Августин намагався створити християнську теологічну систему на основі неоплатонізму. Платонівські «ідеї» перетворюються в Августина в думки творця перед актом творіння, а надчуттєвий світ в ієрархію християнського неба із Богом на чолі.

Аналізуючи співвідношення віри і розуму, віддає перевагу вірі, оскільки розум може помилятися, а віра завжди вказує людині шлях до істини.

Августин – відвертий апологет церкви, християнських догматів, намагався світську владу поставити під контроль церковної. За заслуги перед християнством отримав назву Блаженний. За вченням теолога, Бог – абсолютна сила, абсолютна влада, начало всього, що існує, всемогутність у всьому. Бог не лише створив світ, але творить його безперервно. Він створив природу, матерію, простір, час, душу людини.

Найбільш відомим представником середньовічної схоластики був італійський філософ і богослов **Фома Аквінський** (1225 – 1274 рр). Основна ідея всіх його численних філософських праць, виданих згодом у 18 томах, - це **підпорядкування філософії релігії**, знання – вірі, істини – божественному одкровенню. Він відомий у церковному середовищі як теоретик богослов'я, котрий обґрунтував п'ять способів доведення буття Бога.

Основні риси філософії Середньовіччя.

Слід відзначити, що за рівнем розвитку філософії, культури в цілому середньовічна філософія була **кроком назад** порівняно з античністю. Хоч перехід від рабовласництва до феодальних суспільних відносин було прогресивним явищем в історії розвитку суспільства. Феодальний лад відкрив простір для подальшого прогресу у розвитку виробництва, науки, техніки, ремесел, культури, політичних та соціальних відносин.

На межі двох епох – античної і середньовічної – сформувався новий світогляд: **виникло християнство**, яке мало визначальний вплив на духовне життя усіх європейських країн.

Які ж риси притаманні філософії Середньовіччя, чим вона відрізняється від античної філософії?

1. Засилля в усіх сферах суспільного життя релігії.
2. Схоластика як спосіб філософствування.
3. Теоцентризм.
4. Геоцентризм.

5. Переважання ідеалістичних напрямків у філософії
6. Слабкі паростки матеріалізму.

2. Натурфілософія і гуманізм доби Відродження.

Філософія Відродження датується періодом кінця XIV – XVI ст. Видатними її представниками були Микола Кузанський, Нікколо Макіавеллі, Микола Копернік, Джордано Бруно, Томас Мор, Томазо Кампанелла та ін.

Для багатьох країн західної Європи XV століття було переломним у їх розвитку. Настала доба краху феодальної системи і виникнення буржуазних суспільних відносин, котрі руйнували феодальну замкненість господарських стосунків, і вимагали простору для подальшого розвитку продуктивних сил. Нині закладались основи пізнішого розвитку великого виробництва. Диктатура церкви була зламана. Це дало змогу по-новому подивитись на грецьку стародавність, відродити те, що було втрачено. Відбувається небачений розквіт мистецтва, літератури, математики, механіки, астрономії, медицини. Це була доба, котра мала вирішальний вплив на розвиток людства.

У філософії відбувається зміна її предметності. Поряд з дослідженням природи, природних явищ *в центр вивчення ставиться людина*, її творчість, гідність, свобода. Тому, філософське мислення цього періоду прийнято називати **антропоцентричним**. Цей новий напрямок одержав назву гуманізму (від лат. – людський).

У філософії відроджується античний матеріалізм і стихійна діалектика; відбувається гостра критика схоластики, софістики, релігії; створюється нова картина світу на основі геліоцентризму – заперечення геоцентричної системи Птолемея.

Характерною рисою світогляду епохи Відродження є орієнтація на **мистецтво**. Адже саме за допомогою мистецтва змальовується розмаїтий світ людського буття та його величезна цінність. Саме людина, її тілесність, почуття вперше в епоху Відродження усвідомлюються і змальовуються такими, якими вони є насправді не носієм гріховності (Середньовіччя), а як вища цінність.

Пріоритетним в ієрархії духовних цінностей стає не походження чи багатство, а особисті достоїнства та благородство. Метою життя виступає тепер не спасіння душі, а творчість, пізнання, служіння людям, суспільству, а не Богу.

Мислителі Відродження сформували новий погляд на людину суть якого полягає в наступному: «Бог дав людині свободу волі, **вона сама має вирішити свою долю, визначити своє місце у світі**. Людина не просто природна істота, вона **творець** самої себе і цим відрізняється від решти природних істот».

Людина стає хазяїном природи внаслідок усвідомлення себе творцем власного життя і волі. Такої сили і такої влади своєї над усім суцям не знала ні антична, ні середньовічна людина.

Значну роль в утвердженні нового погляду на людину відіграла соціальна група людей, що називалася в Італії **гуманістами**.

Основним смислом свого життя гуманісти вважали заняття філософією, літературою, стародавніми мовами, вивчення творів античних авторів тощо. Своїм способом життя, своєю діяльністю гуманісти прагнули утвердити нову систему духовних цінностей. У суспільному житті на перше місце висувалися особисті достоїнства, власна гідність, а не походження, належність до суспільного стану, багатство чи влада. **Культура** виступає головним критерієм особистого благородства та достоїнства. Звідси проповідування гуманістами індивідуального вдосконалення шляхом прилучення до культури.

Філософія Відродження переглядає також середньовічне ставлення до **природи**. Вона заперечує тлумачення останньої як начала несамотійного. Природа трактується **пантеїстично**. Бог зливається з природою, начебто розчиняється в ній, внаслідок чого сама природа обожнюється. Християнський Бог немовби приземлюється, він перестає бути чимось позаприродним.

На розвиток філософії в цей період значний вплив мав відомий філософ, теолог, географ, механік, астроном і математик, кардинал римської церкви **Микола Кузанський** (1401 – 1464)

Кузанський добре знав вчення античних філософів і багато в чому поділяв їхні погляди. Так, він стверджував, що світ нескінченний, що Земля є одним з багатьох небесних тіл і подібно до них сама рухається і не є центром Всесвіту. Наша Земля обертається навколо своєї осі і здійснює повне обертання протягом доби. В цьому плані Кузанський був одним з попередників Коперніка.

Істина на думку філософа досягається в процесі практичного досвіду, експерименту, вивчення природних явищ.

Важливе місце у творчості Кузанського займали питання **діалектики**, яку спробував відродити. Він доводив, що всі речі у світі мають зв'язок між собою і перебувають у вічному русі і змінах, що всі речі складаються з протилежностей і що вони мають реальне існування.

Кузанський був кардиналом католицької церкви, але мав своєрідний погляд на сутність Бога, відмінний від офіційного тлумачення цього. Він був **пантеїстом**, тобто вважав, що « Бог в усіх речах – як всі вони в ньому».

Корінний переворот в уявленнях про Всесвіт, про рух планет, про Сонячну систему здійснив видатний польський астроном **Микола Копернік** (1473 – 1543) - творець геліоцентричного вчення. Він завдав найвідчутнішого удару по теології, її догмах. У 1543 році у своїй праці «Про обертання небесних сфер» Копернік встановив, що не Земля є центром нашої планетної системи, а Сонце, і таким чином, цілком відкинув птоломейську теологічну концепцію як неспроможну.

Глибокі філософські роздуми стосовно походження природи, матеріального світу, його об'єктивності, нескінченності і нествореності ми знаходимо в творчості видатного італійського вченого **Джордано Бруно** (1548 – 1600)

У молоді роки Бруно був монахом. Однак за свої погляди, котрі суперечили релігійним догматам, був звинувачений у ересі і відлучений від церкви. За відмову зректися своїх переконань у лютому 1600 року був спалений живцем на центральній площі у Римі.

Основні ідеї вчення Бруно: Всесвіт єдиний, матеріальний, нескінченний і вічний. Те, що ми бачимо – лише мала частина світу. Зірки – це сонця інших планетних систем. Земля – пилінка у безкрайніх просторах Галактики. Основа всього існуючого – матеріальне начало. Воно породжує все із самого себе і є причиною усіх природних речей та явищ. Бруно утверджував матеріальну єдність світу і його об'єктивність – продовжував розвивати матеріалістичні традиції античної філософії. В той же час він стверджував, що « природа – це бог у речах », тобто стояв на позиціях пантеїзму.

Бруно – прихильник стихійної діалектики. Він високо цінував ідеї Геракліта про рух, зміни, суперечності.

Уявлення про єдність протилежностей, про знищення одного і виникнення іншого, про суперечливість природних явищ було спробою Бруно відродити стихійну діалектику античних філософів на основі геліоцентричного вчення.

Нова доба – доба Відродження – вимагала нових підходів до з'ясування особливостей формування держави, котра приходила на зміну феодальному державному управлінню. Необхідно було визначити основні засади її розвитку і функціонування. Першим, хто звернув на це увагу, був **Ніколо Макіавеллі** (1469 - 1527) – відомий італійський державний діяч, філософ, військовий теоретик, історик і літератор. Займався громадсько-політичною діяльністю. Обгрунтував необхідність сильної державної влади. Проте розумів, що в тих умовах лише сильна влада государя, яка не рахується з будь-якими моральними традиціями та церковними вченнями, здатна привести до національного об'єднання і створити нову державу.

У своїй широко відомій праці «Державець» Макіавеллі описує спроби створення сильної і могутньої держави, в умовах коли ще народ не вихований і не має громадських добродетелей. В таких випадках треба доводити, що держава – вищий прояв людського духу а служба їй – це мета, сенс життя підлеглих, щастя самої людини. Державець може і не враховувати прийняті норми моралі, якщо його дії спрямовані на зміцнення держави, збереження її цілісності і процвітання.

Згодом завдяки такій філософії з'явився термін «макіавеллізм» для визначення політики, що нехтує нормами моралі. Не випадково, що такими порадами Макіавеллі користувалися і користуються тепер всі диктатори, здійснюючи свою антидемократичну, аморальну політику.

Доба Відродження знаменита ще й тим, що стала джерелом низки соціалістичних ідей, таких як соціальна справедливість, соціальна рівність, обов'язковість праці для всіх громадян, суспільна власність, рівність розподілу матеріальних благ, вільний розвиток людини, народовладдя тощо.

Першим, хто висунув та обгрунтував ці ідеї був видатний державний діяч, перший теоретик утопічного соціалізму **Томас Мор** (1478 - 1535).

Другим видатним теоретиком утопічного соціалізму доби Відродження був Італійський філософ і соціолог Томазо Кампанелла (1568 – 1639). Найвідоміший твір – «Місто Сонця» (1602). В ньому Кампанелла виклав свою соціальну (комуністичну) програму організації життя суспільства.

Основні риси філософії доби Відродження.

Ними є:

1. Відродження античної діалектики;
2. Повернення до матеріалізму;
3. Геліоцентризм;
4. Дослідження проблем державотворення на переломному етапі переходу до буржуазних суспільних відносин;
5. Розробка концепції ідеальної держави та ідеального суспільного устрою